

РОЗВИВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДИТИНИ: МОЖЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

УДК 159.922

ВОВЧИК-БЛАКИТНА О.О.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Інститут психології ім.Г.С.Костюка НАПН України, м. Київ

В статті з'ясовуються засадничі психологічні орієнтири створення середовища тимчасового перебування дитини в умовах ігрової кімнати волонтерської служби, визначаються характеристики розвивального середовища.

Ключові слова: *середовище, психічний розвиток дитини, розвивальне середовище*

РАЗВИВАЮЩАЯ СРЕДА РЕБЕНКА: ВОЗМОЖНОСТИ ВОЛОНТЕРСКОЙ РАБОТЫ

В статье рассматриваются базовые ориентиры создания среды временного пребывания ребенка в условиях игровой комнаты волонтерской службы, определяются характеристики развивающей среды.

Ключевые слова: *самореализация, личность, рискоопасные профессии, профессиональная деятельность, профессиональные качества*

Сучасний світ, відрізняючись високою технологічністю, динамікою, напруженістю зовнішніх параметрів та внутрішніх орієнтирів, підвищеною мобільністю дорослого населення, переживанням хронічного цейтноту, висуває низку вимог і до сучасної сім'ї. Особливі психологічні навантаження очікують сучасну студентську сім'ю, члени якої мають не лише продовжувати навчання у ВНЗ, зростаючи професійно, а також облаштовувати нове сімейне середовище, опікуватись дітьми, забезпечуючи їм належні умови для фізичного, емоційного, інтелектуального та морального зростання. Часто-густо студенти не можуть розраховувати на допомогу батьків, так само чимало молодих сімей посідають принципову позицію виховувати дітей власними силами, кооперуючись з іншими молодими сім'ями, чи звертаючись по допомогу до волонтерів, що готові проводити певний час з малюками у спеціальних ігрових кімнатах. Такі ігрові кімнати можуть бути організовані стихійно, а можуть бути цілеспрямованим чином створені у гуртожитках за умови залучення до роботи студентів-психологів, соціальних працівників. Перші кроки, здійснені на цьому шляху, показали необхідність з'ясування певних засадничих психологічних орієнтирів створення середовища тимчасового перебування дитини.

Дитина раннього віку є спонтанною, готовою до відкриття нового, експериментування, орієнтована на практичне цілісне

засвоєння оточуючого світу, а в силу вікових особливостей саме специфіка життєвого простору впливає на дітей більшою мірою безпосередньо та сильно в порівнянні з дорослими. Одним із найважливіших факторів розвитку дитини є середовище, в якому вона живе, грається, відпочиває і саме воно є основним засобом розвитку особистості дитини, основним джерелом її знань та соціального досвіду.

«Середовище, що виховує» (за Я.Корчаком) визначає умови та потенціал можливостей, котрі сприяють розвитку активності (чи пасивності) дитини, її особистісної свободи (чи несвободи, залежності). В першому випадку можна передбачати наявність елементів екологічності середовища, що забезпечує всебічний розвиток дитячої індивідуальності, в другому - навпаки його не екологічність, що визначає потенційні загрози деформації чи гальмування розвитку. Українська дослідниця О.Л.Кононко оцінює середовище з позиції корисності його для розвитку дитини, вважаючи за необхідне наголошувати на важливих для особистісного розвитку дитини параметрах: переживаннях, проявах вольових, самосвідомості, базових особистісних якостях.

Отже, простір, організований в дитячій кімнаті може виступати і як значущий фактор розвитку, і як перепона, що заважає розвинути та виявити індивідуальні та творчі якості. Тому середовище, що створюється руками волонтерів, має бути збагачене елементами, що стимулюють пізнавальну, емоційну, рухову активність дітей, активізують естетичне сприйняття світу. Розвивальне середовище є системою матеріальних об'єктів діяльності дитини, які в свою чергу моделюють зміст фізичного та соціального розвитку дитини.

Важливим в контексті є не лише просторово-предметний (складність і різноманітність складових, що необхідно для оптимізації всіх видів діяльності, вільного переходу від одного виду до іншого), але і соціальний компонент (взаєморозуміння, позитивні емоції учасників) та суто психодидактичний (забезпечення розвивальних можливостей). За таких умов середовище ігрової кімнати стане основним засобом розвитку особистості дитини та джерелом її знань та соціального досвіду, сприятиме розвитку фізичному, соціальному, особистісному, пізнавальному, художньо-естетичному.

Розмір та просторова організації ігрової кімнати має бути такими, щоб кожна дитина могла знайти місце, зручне для занять, ігор, відпочинку та усамітнення. Тому волонтери мають забезпечити такі умови, щоб малюк потрапляв у психологічно комфортне середовище вже з перших хвилин приходу до ігрової кімнати.

Виділимо основні характеристики предметно-розвивального середовища

1.Різноманітність середовища.

Передбачає наявність різноманітного ігрового та дидактичного матеріалу для сенсорного розвитку, продуктивної діяльності, розвитку дрібної моторики, рухової активності

2.Оптимальна насиченість середовища.

Визначається цілісністю середовища не перенасиченого калейдоскопічно та різноманітністю. (теза:«Багато –значить добре» не працює)

3.Стабільність середовища. Дитина раннього віку погано реагує на просторову зміну обстановки, надаючи перевагу стабільності, тому матеріали та маркери ігрового простору мають мати постійне місце

4.Доступність середовища. Розміщення ігрового та дидактичного матеріалу в полі зору дитини (за винятком спец матеріалів – клею, пластиліну тощо)

5. Емоціогенність середовища.

Забезпечення індивідуальної комфортності, психологічної захищеності та емоційного благополуччя (середовище має бути яскравим, кольоровим, приваблювати малюка та викликати інтерес та позитивні емоції).

6.Зонування (розподіл простору)

Передбачає наявність кількох ігрових куточків, в яких діти можуть грати поруч, а не разом, не заважаючи одне одному.

Важливим є також дотримання принципу поєднання звичайних та неординарних елементів в естетичній організації середовища, поваги до позиції та думки дитини, врахування вікових та статевих відмінностей дітей.

Зміст розвивального предметного середовища має задовольняти потреби як сьогоденного актуального рівня розвитку дитини, так і ліній її перспективного розвитку), зони найближчого розвитку за (Л.С.Виготським). Раціональне розміщення меблів, естетика оформлення кімнати, сприятиме створенню домашнього затишку, атмосфери безпеки і благополуччя, емоційного комфорту. Позитивне світосприйняття та самопочуття дитини та батьків є надійною запорукою корисності перебування малюка в ігровій кімнаті. Бажано щоб простір був динамічним. За таких умов навіть у невеликому за площею приміщенні можна досягти використання дитиною своїх знань та вмінь для реалізації, а також спонукати їх до перетворення простору, модифікації його, дослідження нових його граней. Розвивальне середовище об'єктивно слугуючи фізичному та психічному розвитку, забезпечує відчуття

постійності стабільності, а з іншого боку надає широких можливостей для гнучкого видозмінення обстановки в залежності від потреб та можливостей дітей, що прийшли до кімнати, постановки тих, чи інших виховних, розвивальних завдань. Зокрема, маючи модульні меблі з легких матеріалів, можна облаштовувати в кімнаті лабіринти та підземні тунелі, палаци та пустелі з морями, а легкі килимки- каріматі перетворювати у острови, літаючі килими та ракети, кораблі та ліжка. Відома особливість дітей раннього віку – прагнення помалювати на стінах може бути каналізована у корисні «наскельні», тобто настінні малюнки, якщо заздалегідь обклеїти частину кімнати по периметру на рівні зросту малюків шпалерним папером, який можна без остраху замальовувати першими дитячими каракулями, головоногами, а згодом роздивлятися та аналізувати разом, що ж то намальовано і вчитись поступово початкам зображувальної діяльності, виражати задум, почуття, набувати навичок техніки цієї діяльності.

Наповнюючи ігрову кімнату іграшками, слід передбачити використання неоформленого матеріалу – природного (шишки, каштани, мушля, пір'їни), елементи старих речей (картонні та коробочки, корок, дзвоник, клаптик хутра, кришечки, помпон, гаманець, здутий гумовий м'яч, пластмасова пляшечка) що має непересічне значення в іграх в якості предметів- замісників. Такі матеріали, що їх можна назвати „непотрібними потрібними речами” стимулюють уяву та мотивують малюків до перетворення звичної обстановки, сприяють розвитку ініціативності та творчої уяви. При цьому слід подбати про загальну безпеку предметного та ігрового середовища заради попередження нещасних випадків та травматизму та водночас мінімізації обмежень свободи дитини. Ігри та іграшки мають бути в місцях вільного доступу дітей, ножиці, дрібні предмети мають бути в недоступних місцях, має бути дотримана така вимога, як нетоксичність іграшок та матеріалів, що мають бути безпечними та не нести загрозу для здоров'ю дитини (дрібні кульки, які дитина може, наприклад, запихнути у ніс, подавитися, поранитися гострими кінцями, тощо).

В ігровій кімнаті можна організовувати в залежності від кількості малюків, що прийшли до кімнати, мобільні, або стаціонарні зони, чи куточки - для прийому їжі, яку приносять батьки, для ігор з будівельним матеріалом, ігор з машинками, сюжетно-рольових ігор з ляльками, малювання, читання та роздивляння книжок та картинок, слухання музики та пісень, а також простір для проведення рухливих ігор і обов'язково -

куточок усамітнення. Різнобічний розвиток дитини раннього віку забезпечується не стільки наявністю дорогих іграшок та обладнання, не стільки дидактичним матеріалом, скільки бажанням дорослих гратися разом з дітьми, виявляючи фантазію. Так, наприклад, будь-який, кубик, пожмаканий в кульку папір, чи картоплина з може «ожити» і стати персонажем гри, коли дорослий озвучить їх, розкаже від їх імені історію, повеселить дитину, що підхопить ініціативу і продовжить гру.

Адже виготовлений власноруч батьками, чи волонтерами набір простих традиційних іграшок (лялька-мотанка, вітрячок, м'яч з тканини, трави, дзига, колісочка з тканини, паперові човники, літачки, солом'яний бичок, ляльки з пришитими гудзиками, петельками, чи картонний черевичок зі шнурівкою з дірочками, продовжують і в 21 сторіччі характеризуватися найвищою серед іграшок багатофункціональністю і є адекватними цілям розвитку дітей.

Куплена в магазині іграшка, зазвичай, не буває багатофункціональною, будучи призначено для відпрацювання якоїсь певної функції, чи навички. Тому доброю порадою і волонтерам, і батькам буде використання іграшок власного виробництва. Якщо дитина якимось чином бере участь (що підкреслюється дорослими, заохочується і схвалюється) у виготовленні іграшки, вона не покине її, погравшись один раз, адже іграшка вже несе відбиток особистості дитини, пережитих нею позитивних емоцій.

Якщо дитина 2-3х років може допомогти склеїти частини, розфарбувати, то ще молодшого малюка можна попросити притримати пальчиком якусь деталь, підкреслюючи важливість її внеску в спільну справу.

На запитання скільки іграшок має бути в дитини відомий дитячий психолог А.С.Співаковська дає таку відповідь: «Чим менший вік дитини, тим менша кількість іграшок має одночасно бути в полі зору дитини». Об'єм уваги дитини ще не є достатньо великим, отже велика кількість іграшок відволікає дитину. В дорослих при цьому складається враження, що жодна з іграшок чомусь «не підходить», і вони роблять помилку, намагаючись купити нові й нові іграшки, нагромаджуючи їх та тим самим обезцінюючи кожна з них. Доцільно обігрувати кожна іграшку, виявляючи та вивчаючи її цікаві особливості, при цьому обов'язково ховати частину іграшок, потім їх виймати, або «згадуючи» про них разом з дитиною «шукати» і з радістю знайти, як старого друга.

Ігрова кімната для тимчасового перебування має стати середовищем, де дитина має не лише проводити певний час за

відсутності близьких дорослих, а їй залучатися до відповідних до вікових можливостей діяльностей – спілкування та предметно-ігрової. Волонтеру необхідно ознайомитись з особливостями організації простору ігрової кімнати, алгоритму встановлення стосунків співробітництва з батьками малюків, а також процесами адаптації дитини до нового середовища. Бажано поступово накопичувати та обмінюватись інформацією про психологічні особливості дітей, що відвідуватимуть кімнату, оволодіти навичками організовувати та підтримувати гру, вільно орієнтуючись в різних видах ігор та методиці їх проведення відповідно до виховних завдань, вікових варіантів, чи індивідуальних особливостей дітей, що гратимуться. При цьому зазначимо, що мета гри не формулюється як передача та відтворення конкретних знань, вмінь та навичок, а позиціонується як найбільш адекватний віковим завданням якісний розвиток певних психічних процесів, активізація здібностей та креативності дитини.

Співробітництво з дитиною та її сім'єю починається зі знайомства, яке має бути спрямоване на встановлення взаємної довіри, партнерських стосунків, взаємоповаги. Батькам, що привели дитину до ігрової кімнати, слід показати приміщення, де перебуватиме їхня дитина, іграшки, розказати про організацію діяльності, режиму дня. В свою чергу батьки надають інформацію про свою дитину, складають певний психологічний портрет дитини. Доцільно буває попросити батьків написати коротеньке есе, твір на тему «Моя дитина», що є важливим, як для подальшої роботи волонтерів, так і для особистісного становлення самих батьків.

Волонтеру слід добре усвідомити необхідність співпраці з батьками, для кращої адаптації дитини в кімнаті з'ясувати який саме тип спілкування є характерний на даному етапі для малюка. Якщо в ході бесіди виявиться, що емоційне спілкування не тільки домінує, а є єдиною формою спілкування, доцільно делікатно спрямувати батьків на спільні ігри з предметами, сюжетними іграшками, що стимулюватиме ініціативу малюка у грі, в спілкуванні, а також – допитливість, просуватиме загальний психічний розвиток.

Важливим є з'ясування в ході бесіди з батьками рівня самостійності дитини у режимних процедурах та самообслуговуванні. Якщо дитина звикла до того, що все роблять дорослі, спільно з батьками домовитися стимулювати прояви малюка зробити щось самостійно, підтримувати бажання самотужки вдягнутись, самостійно гратись, їсти, допомагати іншим. Загальна пасивність дитини, що лише очікує ініціативи з боку дорослих має бути в полі зору як батьків, так і волонтера, що поступово спільно змінюватимуть ситуацію.

Волонтеру слід зрозуміти, як дитина спілкується з незнайомим людьми, який вона вже має досвід такого спілкування. Якщо дитина лякається, плаче, ховається за маму, відмовляється спілкуватись, можна домовитись з батьками про доцільність розширення кола спілкування дитини, залучення до нових знайомств, спілкування з людьми в громадських місцях, транспорті, магазині, відвідування друзів та знайомих. Таке розширення кола спілкування виховуватиме довіру до людей, відкритість, а позбавлення домінуючої всеохоплюючої безпосередньо-емоційної прихильності до рідних допоможе малюку швидше і краще звикнути до нової ситуації спілкування в ігровій кімнаті.

В бесіді з батьками бажано обговорити питання про вміння дитини спілкуватися з дітьми, почуття які переживає в товаристві ровесників, старших та молодших за віком дітей. Якщо батьки відзначають певні труднощі в цій сфері, бажано визнати за необхідне стимулювати контакти з дітьми на майданчиках, в гостях у знайомих, схвалюючи позитивні емоційні прояви, спільні ігри та забави, «озброюючи» дитину необхідними навичками спілкування та ігровими вміннями. Якщо дитина має значні труднощі в усіх вище перелічених сферах, то волонтер може делікатно порадити батькам деякий час утриматись від відвідування ігрової кімнати, приділивши увагу розвитку дитини за даними напрямками, враховуючи індивідуальні особливості малюка, щоб прийти пізніше, уникнувши тяжкої та травматичної для дитини адаптації до нових умов.

Доцільним може бути використання анкети, яка дозволяє волонтерам ігрової дитячої кімнати більш повно зорієнтуватись в специфіці індивідуального портрету кожного малюка та сімейної ситуації, а отже сприяти більш ефективному спілкуванню з малюком, який має певний час адаптуватись до нових умов свого тимчасового перебування в новій та незвичній для нього ситуації, а також налагодженню дієвого та ефективного співробітництва з батьками. Підсумовуючи підкреслимо важливість орієнтації роботи на створення середовища, що об'єднує елементи, котрі сприяють розвитку функціонального стану організму дитини, її адаптаційних ресурсів, опірності до негативних впливів, досягненню і підтриманню емоційного комфорту, відповідності внутрішнього світу основам гармонії, а також закладають базис саморозвитку, саморуку (Г.С.Костюк). Сам можна назвати здоров'язберігаючим та здоров'язрозвивальним, лаконічніше – розвивальним середовищем.

Література

- 1.Абраменкова В.В. Социальная психология детства, «ПЕР СЭ» – М., – 2008
- 2.Андреева Г.М.Социальная психология. – М: Аспект Пресс 2010.
- 3.Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу – К.: «Либідь», – 2006.
- 4.Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні:/ Наук. ред. О.Л. Кононко. –К.: Ред.журн. «Дошкільне виховання», – 2003.
- 5.Крутий К.Л. Феномен образовательного пространства дошкольного детства/ К.Л.Крутий // Дошкільна освіта – 2011. –№1(32). – С.13-32.
6. Панов В.И.Экологическая психология. Опыт построения методологии – М.: Наука, – 2004. – 1967.Швалб Ю.М. Еколого-психологічні виміри способу життя / Ю.М.Швалб //Актуальні проблеми психології: Зб.наук.праць Ін-ту психології ім.Г.С.Костюка НАПН України – К., – Т.7. – Вип.5.– Ч.2. – С.294-301

This paper investigated the basic psychological orientations of creation of environment of temporary staying of kids in playroom volunteer service, analyzed the characteristics, which defined the developmental environment of child.

Keywords: environment, mental development of children, developmental environment.